

Історія

УДК 94(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20139420>**Відродження діяльності Скиту Манявського у сучасній українській історіографії****Бодоряк Ярослав Іванович,**

аспірант, факультет історії, політології і міжнародних відносин,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-
Франківськ, Україна, <https://orcid.org/0009-0000-7133-2780>

Прийнято: 14.04.2026 | Опубліковано: 30.04.2026

Анотація: У статті комплексно проаналізовано відродження та відновлення діяльності православного чоловічого монастиря Скиту Манявського у ХХ–ХХІ ст. у сучасній українській історіографії. Охарактеризовано праці провідних сучасних українських дослідників, які присвятили свої наукові дослідження та розвідки історії Скиту Манявського як важливого осередку чернецтва, духовності та культури Карпатського регіону, сакральної пам'ятки. З'ясовано, що зусиллями науковців Карпатського національного університету імені Василя Стефаника під керівництвом професора М. Кугутяка проведено значну пошукову роботу щодо вивчення історії Скиту Манявського. Окрему увагу приділено дослідженням відомого історика М. Кугутяка про Український Афон, які заклали сучасне підґрунтя для археологічного та історичного осмислення Скиту. Висвітлено відображення відновлення діяльності монастиря в монографіях, енциклопедичних статтях, краєзнавчих розвідках, загальних

працях, рецензіях. Констатовано, що попри значну кількість праць з історії Скиту Манявського у сучасних наукових українських дослідженнях про його новітню історію, відродження та роль у житті регіону та України з 1998 р. відомості фрагментарні, спорадичні. Переважно у наукових розвідках зазначено про передачу Великого Скиту УПЦ КП, освячення Хресто-Воздвиженського собору, повернення ікон, проведення в обителі всеукраїнських щорічних прощ, паломництв. Маловивченими у наукових працях є перебіг подій, що реконструює діалог церкви та органів влади щодо зміни призначення та власника монастиря, обставини відродження. Перспективними вважаємо подальше комплексне дослідження сучасної різнопланової діяльності Карпатської обители (культурної, харитативної, волонтерської тощо), реалізації рекреаційно-туристичного потенціалу Скиту Манявського.

***Ключові слова:** Великий Скит, монастир, Скит Манявський, історіографія, відродження.*

The revival of the activities of the Manyavsky Skete in modern Ukrainian historiography

Yaroslav Bodoriak,

Postgraduate, Faculty of History, Political Science and International Relations, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0000-7133-2780>

***Abstract:** The article comprehensively analyzes the revival and restoration of the activities of the Orthodox monastery of the Manyavsky Hermitage in the 20th–21st centuries in modern Ukrainian historiography. The works of leading modern Ukrainian researchers who devoted their scientific research and explorations to the*

history of the Manyavsky Hermitage as an important center of monasticism, spirituality and culture of the Carpathian region, a sacred monument, are characterized. It is found that through the efforts of scientists of the Vasyl Stefanyk Carpathian National University under the leadership of Professor M. Kugutyak, significant research work has been carried out to study the history of the Manyavsky Hermitage. Special attention is paid to the research of the famous historian M. Kugutyak on the Ukrainian Athos, which laid the modern foundation for the archaeological and historical understanding of the Hermitage. The reflection of the restoration of the monastery's activities in monographs, encyclopedic articles, local history explorations, general works, and reviews is highlighted. It is stated that despite the significant number of works on the history of the Manyavsky Hermitage in modern scientific Ukrainian research on its recent history, revival and role in the life of the region and Ukraine since 1998, information is fragmentary and sporadic. Mainly, scientific research indicates the transfer of the Great Hermitage to the UOC-KP, the consecration of the Cross Exaltation Cathedral, the return of icons, the holding of all-Ukrainian annual pilgrimages and pilgrimages in the monastery. Little studied in scientific works is the course of events that reconstructs the dialogue between the church and the authorities regarding the change of purpose and owner of the monastery, the circumstances of the revival. We consider further comprehensive research of the modern diverse activities of the Carpathian monastery (cultural, charitable, volunteer, etc.), the realization of the recreational and tourist potential of the Manyavsky Hermitage to be promising.

Keywords: *Great Hermitage, monastery, Manyavsky Hermitage, historiography, revival.*

Постановка проблеми. Скит Манявський у системі духовних святинь України займає особливе місце як осередок православ'я, культури, віри, унікальна пам'ятка архітектури. Заснований у XVII ст. монастир був закритий

у 1785 р. Спочатку частково 28 травня 1998 р., з 30 листопада 1999 р. повністю монастир був переданий Івано-Франківській Єпархії УПЦ КП. Ця подія зумовила відродження Скиту Манявського. Великий Скит в Маняві викликає науковий інтерес в істориків, археологів, краєзнавців, релігієзнавців, мистецтвознавців, архітекторів.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю різнобічного висвітлення відродження діяльності Скиту Манявського у сучасній українській історіографії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових розробок про Скит Манявський важливими є публікації М. Кугутяка, О. Жерноклеєва [9], І. Скрипника, І. Миронюка, Р. Береста. Чимало досліджень присвячено особливостям виникнення та функціонування монастиря, життю та діяльності засновників І. Княгиницького і Ф. Манявського, специфіці повсякденного життя чернечої спільноти, причинам заборони діяльності монастиря у 1785 р. [23]. Науковці вивчають шедевр мистецтва Богородчанський іконостас, реконструкцію будівель, діяльність музею на території монастиря у радянський період, долю втраченої бібліотеки обителі [1]. Комплексний історіографічний аналіз історії Великого (Манявського) Скиту здійснено М. Кугутяком [13; 15].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність окремих досліджень з історіографії історії Скиту Манявського, поза увагою дослідників залишається відновлення діяльності монастиря з 1998 р. у рецепції сучасних українських дослідників.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – проаналізувати відродження діяльності Скиту Манявського у сучасній українській історіографії.

Виклад основного матеріалу. Вивчення історії Великого Скиту розпочато у XIX ст. У період незалежності України в нових реаліях зріс

інтерес до історії церкви, духовних святинь. М. Кугутяк вперше в українській історичній науці дослідив історіографічну традицію про Великий (Манявський) Скит. Історик виокремив в історичному й археографічному аспектах п'ять етапів історії вивчення Скиту Манявського (з 40–50-х рр. XIX ст. до сучасності) [13, с. 455–456].

Незаперечною є заслуга та досягнення М. Кугутяка у пошуку, виявленні, публікації писемних джерел з історії Великого Скиту, здійсненні титанічної науково-пошукової роботи, археологічних експедицій. Наукові роботи М. Кугутяка про Скит Манявський дають підстави стверджувати, що його територія стала простором археологічних досліджень, наукових експедицій, пошуків, обстежень, середовищем взаємодії представників церкви, науки, влади, громади.

Погоджуємось з думкою істориків, що у своїх дослідженнях професором М. В. Кугутяком “проведена величезна робота з виявлення, збору й опрацювання унікального масиву першоджерел, що дозволило вперше здійснити комплексні дослідження історії монастирів у Маняві та Гошеві” [10, с. 9]. Сучасні дослідники наголошують на важливості праць професора М. Кугутяка, його пошукових зусиль, комплексного вивчення історії Манявського монастиря. Ці дослідження, на їхню думку, “здійснені вперше в українській соціогуманітаристиці на сучасному науковому рівні й на основі значного масиву архівних, історіографічних джерел, ... започаткували формування у Прикарпатському національному університеті наукової школи дослідження чернечої подвижницької традиції” [20, с. 235].

Типологізуючи джерела з історії Скиту Манявського на писемні, речові, зображувальні, М. Кугутяк детально проаналізував писемні джерела [14, с. 16]. Серед класифікованих за змістом писемних історичних джерел історик виокремив духовні твори скитських монахів, історико-правові або актові матеріали, епістолярні джерела [14, с. 16–17].

До тритомного збірника документів “Великий Скит у Карпатах” (2013–2017 рр.) виданого авторським колективом під керівництвом М. Кугутяка [3–5] увійшли документи про реконструкцію діяльності Скиту у 1980-х – 1990-х рр., матеріали про відродження монастиря наприкінці 1990-х рр. з Державного архіву Івано-Франківської області, архівів Івано-Франківського обласного краєзнавчого музею та Манявського Христо-Воздвиженського чоловічого монастиря [14, с. 18–19].

Рецензії на збірник документів “Великий Скит у Карпатах” істориків Р. Береста та О. Жерноклеєва підкреслюють вагомість видання, фундаментальність, непересічне значення для української науки та культури [2; 8].

У книзі «Старожитності Гуцульщини. Джерела з етнічної історії населення Українських Карпат. Каталог пам'яток історії та культури» (авторський колектив під керівництвом М. Кугутяка) описано Блаженний Камінь, який знаходиться за 400 м на південний схід від Скиту Манявського [12, с. 254–261], а також історію Скиту Манявського [12, с. 376–399]. У дослідженні подано ретроспективу археологічних розкопок групи науковців Інституту історії, етнології і археології Карпат Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (сьогодні – Карпатського національного університету ім. В. Стефаника) на території Скиту, результати яких стали науковою основою для подальшого вивчення пам'ятки та її відновлення.

Знаковою подією для вивчення історії Скиту було проведення міжнародної конференції «Скит Манявський у духовному і культурному житті України та зарубіжжя: до 400-річчя заснування» (29–30 вересня 2011 р.) у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника. Матеріали конференції опубліковані у науковому журналі “Карпати: людина, етнос, цивілізація”.

Історик П. Сіреджук у своїй статті про віхи історії Скиту Манявського зазначив про реставрацію частину споруд у 1970–1980 рр. На його думку, “справжнє відродження монастиря розпочато з часу передачі його Українській православної церкві” [21, с. 32].

Етнограф М. Паньків проаналізував процес руйнування та занепаду монастиря, особливість будівельно-реставраційних робіт у радянський період з метою створення “Історико-архітектурного музею села Маняви”, який було відкрито на території монастиря 26 жовтня 1980 р. М. Паньків зазначив, що листування про передачу приміщення музею монастиреві між єпархіальним управлінням і обласною держадміністрацією тривало більше двох років [18, с. 95]. Автор вважав, що назріла нагальна потреба музейної експозиції в Скиті Манявському, надав детальні поради щодо розміщення експозиційних матеріалів та відновлення духовних об’єктів [18, с. 95–96].

Археологічний аспект вивчення Скиту Манявського представлено дослідженнями Б. Томенчука, В. Романця, О. Линди. Вони простежили історію археологічного вивчення Скиту Манявського як “великого і складного релігійного комплексу, розміщеного у гірській місцевості, на південно-східному краю давньої Галицької землі” [27, с. 47]. Автори розглянули археологічні дослідження трьох окремих укріплених монастирів в урочищах Скитик, Великий Скит й г. Вознесінка. Стаття реконструює археологічні розкопки ХХ–ХХІ ст. на території монастиря, зокрема, Б. Томенчука (1996 р.), спільної місії Карпатської історико-археологічної експедиції Інституту історії, етнології і археології Карпат Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаніка з Прикарпатською археологічною експедицією (2010 р., 2011 р.). У їхньому науковому дослідженні йдеться про те, що архітектурна група В. Романець, О. Линда Я. Микитин розробила проєкт відбудови центрального Великоскитського (Хресто-Воздвиженського) храму [27, с. 48].

Митрополит Івано-Франківський і Галицький, священноархімандрит Хресто-Воздвиженського Манявського чоловічого монастиря Іоасаф визначає передачу монастиря частково 28 травня 1998 р., 30 листопада 1999 р. повністю Івано-Франківській єпархії Української православної церкви як поштовх “другого відродження святині” [11, с. 19]. Великою подією у житті монастиря названо ним освячення Хресто-Воздвиженського собору 20 жовтня 2002 р. Він підкреслив якісні зміни на території монастиря, не тільки в контексті матеріальної відбудови, покращення навколишнього ландшафту, але й оновлення духовного життя братії. Владика наголосив, що обитель виховує нову плеяду ченців, послідовників преподобних Іова й Феодосія. Згідно його свідчень теперішні ченці монастиря “ведуть суворий спосіб життя й таким чином рятують душі, живучи за принципом “Рятуй себе сам, а біля тебе врятуються тисячі” [11, с. 19].

Історик В. Великочий висвітлив історію релігійного туризму у Галичині, окреслив перспективи розвитку нових маршрутів, які включатимуть сакральні об’єкти [6].

Статті про наукову діяльність М. Кугутяка відтворюють хронологію та перебіг археологічного вивчення та обстеження Великого Скита, роботу над колективним збірником документів “Великий Скит у Карпатах”. Наукова стаття Б. Томенчука, Р. Кобильника, Б. Хруслова, І. Кочкіна “Археологічні дослідження пам’яток сакральної спадщини Карпатського регіону професором Миколою Кугутяком” присвячена археологічним розвідкам з духовної культури давнього населення Карпатського регіону [26].

Презентації збірника “Великий Скит у Карпатах”, які відбулися в Івано-Франківську, Києві (національний заповідник “Софія Київська”) вважаємо не тільки прикладом роботи науковців, ефективною співпраці церкви, органів влади, університету, але й важливим фактором ознайомлення громадськості зі

Скитом, присутності Скиту у публічному просторі, аспектом сучасної діяльності Скиту.

У фундаментальній колективній книзі “Прикарпаття: спадщина віків” за редакцією професора М. Кугутяка Скит Манявський представлений не тільки в контексті історії розвитку та становлення, але й значною кількістю ілюстрацій та світлин, що візуалізують монастирський комплекс (меморіальна дошка на честь засновника Скиту Манявського Й. Княгиницького, надмогильна плита, монастирські келії, в’їзна вежа дзвіниця, внутрішнє подвір’я, Блаженний камінь, іконостас із церкви Воздвиження Чесного Хреста Скиту Манявського) [19, с. 134–35, 138–139].

Щодо періоду відродження монастиря зазначено, що Скит Манявський є “оплотом православ’я і символом незнищеності української нації” [19, с. 141], наголошено, що “за роки незалежності це святе місце знову відродилося і зараз там знаходиться діючий православний монастир УПЦ КП” [19, с. 142]. У цій книзі віднесено Великий Скит до тих, хто має “всеукраїнську славу , відбудованих і реконструйованих” [19, с. 398], “важливого осередку туризму, до якого є постійний потік туристів” [19, с. 512].

Структура, характеристики та система оборони інкастельованого комплексу Христо-Воздвиженського монастиря Скит Манявський розглянута у статті З. Федунківа та С. Бастрон [28]. Розвідка містить фото Скиту Манявського ХХ–ХХІ ст., на основі яких можна порівняти стан споруд до та після відновлення діяльності монастиря.

Аналізуючи архітектурно-просторовий устрій Манявського Христо-Воздвиженського монастиря, дослідниця Л. Чень зазначає, що “у 2002 р. відбудовано головний соборний Христо-Воздвиженський храм, встановлено новий іконостас на зразок первісного, відбудовано теплу церкву Благовіщення, споруджено нову дерев’яну трапезну Бориса і Гліба та дерев’яний Свято-Духівський храм” [29, с. 122].

Краєзнавчі праці І. Скрипника [22], Б. Миронюка [16], Б. Сушинського [25] відображають певні аспекти діяльності відновленого монастиря.

В енциклопедичних статтях про Скит Манявський інформація про відродження та діяльність монастиря у XX–XXI ст. доволі коротка. Зокрема, в “Енциклопедії історії України”, зазначено, що “28 травня 1998 монастир частково, а з 30 листопада 1999 повністю, був переданий Івано-Франк. Єпархії Української православної церкви, що дало поштовх другому відродженню святині” [17].

Також у статті констатовано, що “розгорнулася повномасштабна реставрація всього комплексу” [17], наведено факти про освячення Хресто-Воздвиженського собору 20 жовтня 2002 р, передачі до Скиту Манявського чудотворної ікони Пресвятої Богородиці Манявської – Избавительниці від злих (XVIII ст.) 30 червня 2003 р. [17].

У статті Д. Степовика “Манявський скит” в “Енциклопедія Сучасної України” зазначено, що у 1993 р. було відновлено періодичні богослужіння, у 2013 р. митрополит Івано-Франківський і Галицький Іоасаф (Василиків) освятив новозбудований Спасо-Преображенський храм скиту і відправив у ньому першу Літургію [24]. Також ця стаття містить відомості про щорічну 7 липня в скиті всеукраїнську прощу на вшанування преподобних св. Йова та Феодосія Манявських за участі патріарха Київський і всієї України-Руси Філарет (Денисенко). “2018 він благословив святкування на честь чудотворної Манявської ікони Пресвятої Богородиці в межах Івано-Франківської єпархії” [24].

Гасло “Скит Манявський” В. Вечерського у “Великій українській енциклопедії” подає характеристику архітектури пам’ятки: “Ансамбль кам’яних і дерев’яних споруд оточено кам’яним муром із чотирикутними мурованими баштами. Триярусна в’їзна башта-дзвіниця замикає північно-західний мур. У центрі північно-східного муру розташовано двоярусну з

наметовим завершенням башту. Чотирирусна башта Висока (Скарбниця) стоїть посередині південно-східного муру. З південного сходу територію замикає прямокутна в плані двоярусна трапезна, поруч з якою – в'їзна брама з невеликою баштою. Центром ансамблю є Хрестоздвиженська дерев'яна церква, відтворена 2002 (за зразком спаленої 1914), відповідно до проекту архітектора-реставратора І. Могитича” [7].

Висновки. Таким чином, попри значну кількість праць з історії Скиту Манявського у сучасних наукових українських дослідженнях про його відродження та роль у житті регіону та України з 1998 р. відомості фрагментарні. Наукові дослідження та археологічні експедиції М. Кугутяка стали основою історичного осмислення Скиту Манявського. Проте існує потреба вивчення подій, пов'язаних з історією обителі після передачі до Православної Церкви України. Маловивченими та недослідженими у наукових працях є перебіг подій, що реконструює комунікацію церкви та органів влади щодо зміни призначення та власника монастиря. Перспективними вважаємо комплексне висвітлення багатогранної сучасної діяльності Карпатської обителі (культурної, харитативної, волонтерської тощо), реалізації рекреаційно-туристичного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Альмес І. Втрачена монастирська книгозбірня: ліквідація у 1785 р. Скита Манявського й післяісторія його книжкового зібрання. *З історії західноукраїнських земель*. 2019. Вип. 15. С. 37–53.
2. Берест Р. До історії Великого Скиту у Маняві. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2014. Вип. 18. С. 428–431.
3. Великий Скит у Карпатах : у 3-х т. Т. 1 : Патерик Скитський. Синодик / за ред. М. Кугутяка. Львів : Манускрипт-Львів, 2013. 726 с.

4. Великий Скит у Карпатах : у 3-х т. Т. 2: Великий Скит у документах і матеріалах XVIII ст., Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2015, 514 с.
5. Великий Скит у Карпатах : у 3-х т. Т. 3: М. Кугутяк. Великий Скит у Марковій пустині: український духовний і культурно-історичний феномен. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2017. 520 с.
6. Великочий В. Розвиток релігійного туризму в Галичині: сучасний стан і перспективи. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2011. Вип. 3. С. 40–46.
7. Вечерський В. Скит Манявський. Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Скит Манявський](https://vue.gov.ua/Скит_Манявський)
8. Жерноклеєв О. Великий скит у духовному житті Європи епохи бароко (Великий Скит у Карпатах : у 3-х т. Т. 1 : Патерик Скитський. Синодик / за ред. М. Кугутяка. Львів : Манускрипт-Львів, 2013. 726 с.). Галичина. 2013. Ч. 24. С. 369–372.
9. Жерноклеєв О. Скит Манявський: соціум, традиції, виховання. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2011. Вип. 3. С. 35–39.
10. Жерноклеєв О., Райківський І. До 70-річчя Миколи Васильовича Кугутяка. *Галичина*. 2022. Т. 35. С. 7–10.
11. Іоасаф Владика. Відродження Манявського Скиту в незалежній Українській Державі. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2011. Вип. 3. С. 18–19.
12. Кугутяк М. Старожитності Гуцульщини. Джерела з етнічної історії населення Українських Карпат : каталог пам'яток історії та культури : у 2 т. Т. 1 : Сакральна спадщина Гуцульщини. Івано-Франківськ, 2011. 447 с.
13. Кугутяк М. Історія Великого Скиту як наукова проблема. *Галичина*. 2013. Ч. 22–23. С. 455–471.

14. Кугутяк М. Писемні джерела з історії Великого Скиту. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2015. Вип. 27. С. 16–26.
15. Кугутяк М. Скит Манявський: стан і перспективи дослідження. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2011. Вип. 3. С. 8–17.
16. Миронюк І., Фіглевський М. Скит Манявський. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. 68 с.
17. Мицик Ю. Манявський Скит. Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - Київ: В-во "Наукова думка", 2009. - 790 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Manyavsky_skyt
18. Паньків М. Проблеми музеєфікації Скиту Манявського. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2011. Вип. 3. С. 93–96.
19. Прикарпаття: спадщина віків: пам'ятки природи, історії, культури, етнографії, авт. ідеї та голов. ред. М. Кугутяк. Львів–Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2006. 596 с.
20. Реєнт О., Лисенко О., Марущенко О. До 70-річчя доктора історичних наук, професора М. Кугутяка. *Український історичний журнал*. 2022. Число 5. С. 233–237.
21. Сіреджук П. Відомі й невідомі сторінки скрижалей Манявського Скиту. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2011. Вип. 3. С. 27–34.
22. Скрипник І. Нариси історії Скиту Манявського Богородчани, 1996. - 120 с.
23. Старик В. Ліквідація Манявського Скиту в 1785 році. Буковинські свідчення йосифінської «культурної революції». *Інформаційний вісник Львівського філіалу Національного науково-дослідного реставраційного центру України. Бюлетень*. 2006. № 7. С. 62–81.

24. Степовик Д. Манявський скит. Енциклопедія Сучасної України / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018, оновл. 2025. URL: <https://esu.com.ua/article-65891>.
25. Сушинський Б. Слово про Скит Манявський. Львів, 2004. 336 с.
26. Томенчук Б., Кобильник Р., Хруслов Б., Кочкін І. Археологічні дослідження пам'яток сакральної спадщини Карпатського регіону професором Миколою Кугутяком. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2023. Вип. 9. С. 35–47.
27. Томенчук Б., Романець В., Линда О. Археологічні дослідження і регенерація Скиту Манявського. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2011. Вип. 3. С. 47–48.
28. Федунків З., Бастрон С. Особливості фортифікаційної системи інкастельованого комплексу Хрестовоздвиженського монастиря Скит Манявський. *Current Issues in Research, Conservation and Restoration of Historic Fortifications=Сучасні проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій*. 2023. № 19. С. 71–81.
29. Чень Л. Я. Архітектурно-просторовий устрій хрестовоздвиженського монастиря у Маняві (Великого скиту Манявського) XVII–XX ст. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Архітектура*. 2021. Vol. 3, Iss. 2. С. 118–126.